

Ο ανήσυχος δημιουργός

Το «πορτρέτο» του αρχιτέκτονα Πάτροκλου Καραντινού (1903-1976)

Ανδρέας Γιακουμακάτος

Σπουδία για τη νεότερη ελληνική αρχιτεκτονική,
Πάτροκλος Καραντινός

Εκδόση Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης, 2003,
σελ. 698+358 φωτογραφίες

Του ΔΗΜΗΤΡΗ Α. ΦΑΤΟΥΡΟΥ

Η αρχιτεκτονική τέχνη είναι υποφερμένη με την καθημερινή ζωή και σήμερα, στις καινούριες συνθήκες της αδυσώπητης ανταγωνιστικής ηλεκτρονικής συμβίωσης, η αρχιτεκτονική όλο και περισσότερο βυθίζεται στο life style, στη διαφήμιση και στις ψευδοπραγματικότητες. Η persona TV κυριαρχεί ως πρώτο επιχείρημα και αξιολόγηση, απορροφά σποιαδικές και συλλογικές συμπεριφορές και ο δημιουργός αρχιτεκτονικός μέλεται να ακολουθήσει τα παραδείγματα της.

Ο Ανδρέας Γιακουμακάτος με το βιβλίο του – το ογκώδες βιβλίο του – *Στοιχεία για τη νεότερη ελληνική αρχιτεκτονική Πάτροκλος Καραντινός*, από το Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, δίνει μια θεαματικά ευκαρία για προσεκτική συζήτηση και για την αρχιτεκτονική και για τους αρχιτέκτονες.

Ο Πάτροκλος Καραντινός (1903-1976) ήταν ένας αρχιτέκτονας με εκτεταμένο και δημιουργικό έργο, με ισχυρή δημιουργική παρουσία στην ελληνική αρχιτεκτονική και γενικότερα στην πνευματική ζωή του τόπου, αλλά και διεθνή απήχηση, αφού ήδη από τη δεκαετία του '30 έργα του είχαν παρουσιαστεί στη διεθνή βιβλιογραφία και το 1937 γίνεται *Honorary member* της RIBA (*Royal Institute of British Architects*) μαζί με τον Α. Περέ και τον Β. Γκρόππιους.

Ο Καραντινός είναι ένας χαρακτηριστικός δημιουργός του μεγάλου 20ού αιώνα. Μεγάλο μέρος όμως αυτού του αιώνα για την Ελλάδα ήταν μια φοβερή περίοδος, πικρή η αναδικία και πικρές οι στερήσεις, ανώμαλη πολιτική ζωή, και πόλεμοι, Μικρασιατική εκστρατεία και καταστροφή, η μακρά περίοδος από το 1936 ως το 1974 με σπληνικές συνθήκες και θεσμικούς περιορισμούς, δικτατορία Μεταξά, Κατοχή, Εμφύλιος, η δικτατορία των συνταγματαρχών (1967-1974). Ο Πάτροκλος Καραντινός μέσα σε αυτή την εποχή ενηλικιώθηκε, ανερεύθηκε, δημιούργησε.

Οι πραγματικές συνθήκες όμως του τόπου μας και σήμερα ακόμη δεν προσδιορίζονται από τα ιστορικά μόνο χαρακτηριστικά. Ο τόπος, περιορισμένος από αιώνες οθωμανικής κυριαρχίας, γεωγραφικά μακριά από τα κέντρα ανάπτυξης της Ευρώπης,

δεν υπήρξε ποτέ όπως άλλες χώρες, ακόμη και με μικρό πληθυσμό όπως η Πορτογαλία, αυτοκρατορία με αποικίες ή όπως η Ιταλία, που έχει γεωγραφικά συνθήκες με την Ευρώπη της εξουσίας, η γλώσσα της είναι η γλώσσα της δύναμης και επιρροής και (όχι μόνο αυτή) ο *Itish* πληθυσμός έχει δυναμική παρουσία στη χώρα της κυρίαρχης δύναμης. Όλα αυτά όμως δεν δίνουν «συμπαράδειγμα» και δικαιολογίες επικεκαίας για τον τόπο μας. Αυτή είναι η στάση της ιστορίας και αυτή την αυστηρή στάση τηρεί ο συγγραφέας.

Ορισμένες από τις χρονολογικές περιόδους της δημιουργικής δραστηριότητας του Καραντινού, όπως επισμαίνει ο Γιακουμακάτος, έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον και για το έργο του και για τη νεοελληνική αρχιτεκτονική.

Το Σεισθένει άνοιγμα

Το διάστημα από τις αρχές ως τα μέσα της δεκαετίας του '30 ήταν μια περίοδος ιδιαίτερα δημιουργική για τη νεοελληνική αρχιτεκτονική με σοβαρή παρουσία στη διεθνή σκηνή της αρχιτεκτονικής. Στην περίοδο αυτή ο Πάτροκλος Καραντινός, ο Ν. Μητολάκης, ο Στάμος Παπαδόκης, ο Γιάννης Δεοντοπόπουλος, ο Κ. Παναγιωτάκης, ο Θ. Βολαντής, ο Πολύβιος Μιχαηλίδης από την Κύπρο, ο γλύπτης Γ. Ζογγολόπουλος και λίγοι ακόμη κυριαρχούν στις πρωτοβουλίες, στις διεθνείς συναρτήσεις, στην υποστήριξη της νεωτερικότητας και της ποιότητας του αρχιτεκτονικού έργου. Είναι αυτοί που στο υπουργείο Παιδείας από το 1928 με την κυβέρνηση Βενιζέλου πραγματοποιούν και αναπτύσσουν το Πρόγραμμα Σχολικών Κατιών, με έργα υψηλής ποιότητας και διεθνή αναγνώριση.

Το IV CIAM, το 4ο Διεθνές Συνέδριο της Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής, που γίνεται στην Ελλάδα και πάει στο υπερκοκάνιο «Πατρύς II» το καλοκαίρι του 1933, είναι το σημείο αναφοράς αυτής της δημιουργικής περιόδου. Αυτά οι δημιουργοί αρχιτέκτονες έχουν τις πρωτοβουλίες, ενώ αρχιτέκτονες όπως ο παλαιότερος Πικιώνης και ο σύγχρονος τους Μιχαηλίδης είχαν αποφασιστική παρουσία στη νεοελληνική αρχιτεκτονική και γενικότερα στην νεοελληνικό πολιτισμό

Πάτροκλος Καραντινός.

αυτή την περίοδο. Είναι η πρώτη άνοξη της ελληνικής αρχιτεκτονικής.

Χρειάζεται εκτεταμένη μελέτη και έρευνα η περίοδος αυτή και για τις επί μέρους δραστηριότητες και γενικότερα για τις διαδικασίες που συμβάλλουν σε μια δημιουργική εξέλιξη. Ο Δημήτρης Φιλιππίδης στη *Νεοελληνική Αρχιτεκτονική* του (1984), όπως γράφει και ο Α. Γιακουμακάτος, έχει ήδη επισμαίνει και έχει παρουσιάσει αυτή την περίοδο αναλυτικά. Σήμερα ο συγγραφέας, με καινούργια στοιχεία και με έρευνα αρχείου, κάνει μια προσεκτική τεκμηρίωση και συνθετική παρουσίαση όχι μόνο για το έργο και την παρουσία του Καραντινού αλλά και για όλη την εποχή.

Δεν ήταν βέβαια μοναχική αυτή η άνοξη της αρχιτεκτονικής. Ο ελληνικός τόπος αρχίζει να συνέρχεται από τις κακουχίες και τα θανά της δεκαετίας του '20, η τέχνη της γενιάς του '30 βηματίζει τη δύναμη του πομπαστικού λόγου. Η δημιουργική όμως δραστη

ριότητα της αρχιτεκτονικής διεκόπη, σταμάτησε, το 1936 με τη δικτατορία Μεταξά.

Στην περίοδο αυτή ο Καραντινός έχει συνεχή και δημιουργική δραστηριότητα με σοβαρά αρχιτεκτονικά έργα. Πρώτα από όλα σχολικά κτίρια, δεκάδες δημοτικά και άλλα σχολεία που παρουσιάζονται και στις διεθνείς αρχιτεκτονικές εκδόσεις της εποχής. Ο Ανδρέας Γιακουμακάτος δίνει γ' αυτά πολλά στοιχεία και κάνει συστηματικές ιστορικές, τυπολογικές και μορφολογικές παρατηρήσεις.

Μέσα παραπομπές

Επειτα από πολλά χρόνια, μετά την άγρια δεκαετία του '40 και τις αρχές της δεκαετίας του '50, οι αρχιτέκτονες πάλι επιχειρούν να συγκροτήσουν κάποιες προσπάθειες.

Η έκθεση αρχιτεκτονικής της Μεσοποταμίας του 1954, στο Ζάππειο, και αργότερα η δραστηριότητα του Σολλόγου Αρχιτεκτόνων και η Πανελλήνια Συνέδρια Αρχιτεκτονικής που αρχίζουν το 1961 είναι από τα χαρακτηριστικά μιας

νέρχεται με τη σχετική Συντακτική Πρόξη του 1974, αλλά έχει ήδη υπερβεί το όριο ηλικίας.

Βίαιες ανεπιρροές

Όπως επισμαίνει ο Γιακουμακάτος (σελ. 155), η δικτατορία του Μεταξά διακόπτει την πρώτη περίοδο της δημιουργικής ανάπτυξης της αρχιτεκτονικής και τη δεύτερη η δικτατορία της χούντας.

Ο Καραντινός είναι πάντα ενεργός δημιουργός αρχιτέκτονας και μερικά από τα πιο σημαντικά έργα του είναι αυτής της εποχής. Οραμένα μάλιστα, όπως δείχνει ο Γιακουμακάτος, διατυπώνουν και έναν ιδιαίτερο δημιουργικό αναστοχασμό, με ανασυγκροτημένες μορφές νεωτερικότητας, όπως το Γυμνάσιο της Ιθάκης (1954-1957) και το «πρωτογενές» χωρικό σύστημα του Μουσείου της Θεσσαλονίκης (1955-1956). Το Μνημείο του Ζαλόγγου με τον Γιάννη Ζογγολόπουλο (1954) και το Μνημείο των Σιδηροδρομικών (1957), για τα οποία ο Γιακουμακάτος κάνει πολύ συγκεκριμένες και διαρθρωμένες αναλύσεις, αποτελούν υποδειγματικά έργα πλαστικής και αρχιτεκτονικής ποιότητας.

Ο Καραντινός είναι παρών και στην περίοδο αυτή, με την ενεργητική συμμετοχή του στις μελέτες πολλών κτιρίων, όπως της Πανεπιστημίουπολης της Θεσσαλονίκης.

Το 1960 εκλέγεται καθηγητής στην καινούργια τότε Σχολή Αρχιτεκτονικής στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης. Πρώτα το 1958 ο Ν. Μουτσόπουλος, μετά το 1959 ο Δ. Α. Φατούρος, ο Θ. Αργυρόπουλος αρχές του 1960 και αμέσως μετά ο Καραντινός. Το 1967 η χούντα διακόπτει τη δεύτερη άνοξη της αρχιτεκτονικής. Τα Πανελλήνια Συνέδρια Αρχιτεκτονικής σταματούν, το τελευταίο ήταν το 1966. Το 1968 απολύονται δεκάδες πανεπιστημιακοί καθηγητές και ένας από αυτούς είναι και ο Πάτροκλος Καραντινός. Ο Καραντινός επισμαίνει τις διαδρομές του Καραντινού με συστηματικό τρόπο και πλούσια τεκμηρίωση. Οι ανάλυσεις του και οι παρατηρήσεις του δείχνουν όχι μόνο πλευρές επιρροής και δημιουργικής πρωτοβουλίας του Καραντινού αλλά και γενικότερα χαρακτηριστικά της νεωτερικής αρχιτεκτονικής που συσχετίζονται και διαπιστώνονται που στηρίζουν μια γενικότερη ιστορική μέθοδο. Χωρίς αμφιβολία ο Καραντινός του Γιακουμακάτου είναι χρήσιμος σε κάθε σχεδιαστική αρχιτεκτονικής, «χρονόπλοιο» ή ηλεκτρονικό.

Ο κ. Δημήτρης Α. Φατούρος είναι μέγιστος καθηγητής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.